

בענין הטלת ציציות תכלת / הרב צפניה דרורי

ראשי פרקים:

1. פתיחה
2. שיטת הפוסקים ציצית בלבן
3. הארגמון - הוא התכלת
4. הדוחים תכלת רדזין תומכים תכלת הארגמון

1. פתיחה

בעקבות חידוש צביעת התכלת על ידי הגאון האדמו"ר מרדזין לפני כמאה שנה, דנו פוסקי הדור האם ראוי להטיל בציצית את התכלת.¹

ראש המדברים כנגד חידוש התכלת בתקופה זו, היה רבי יהושע מקוטנא, שהורה שלא להטיל את אותה התכלת. עליו מסתמכים גדולי דורנו לאסור גם ביחס לגילוי חלזון הארגמון על ידי אנשי מדע ותורה (בחופי ארץ-ישראל). הגאון ר' י.ש. אלישיב שליט"א כותב בתשובה מתשנ"ז לגבי טעם הדורשים להטיל את התכלת החדשה: "אחרי שלדעת חוקרים בזמננו שברור להם שמצאו את החלזון ואף אם נטיל ספק בדבר ממילא לא נרע מ"קלא אילן"² ומאידך מרוויחים שמה באמת הוא החלזון האמיתי ומקיים מצוות ציצית ככל חוקתו ומשפטו ככתוב בתורת משה".

למסקנה, הגאון ר' י.ש. אלישיב דוחה טענות אלו גם ביחס לתכלת החדשה, כפי שדחו ראשונים את התכלת של הרבי מרדזין. בראשית דבריו מפקפק הרב אלישיב אם אמנם זהו החלזון. "וכמו שכבר היה לעולמים, שמלפני יותר ממאה שנה חידש אחד מגדולי האדמו"רים שהוא מצא את החלזון, והכריז קבל עם ועדה שאין לו ספק בדבר, ותמה למה מתעלמים מקיום מצוות עשה מהתורה. אך גדולי ישראל בדורו לא הסכימו עמו. והנה כעבור ימים ושנים באו חוקרים ובטלו את דבריו מכל וכל, אלא הצביעו הם על משהו אחר שהוא הוא החלזון. שוב אחרי תקופה יותר מאוחרת כמו אנשי מדע שטענו שכל מה שחזר עד עתה הוא שוא וטפל, ורק הם היודעים ומכירים את החלזון האמיתי. ואנחנו לא נרע אם לא כעבור שנים יבואו אחרים ויבטלו את דבריהם".

¹ מגדולי הדורות שהסכימו עם התכלת של רדזין היו: הגאון ר' יצחק אלחנן מקובנה שאמר לשליחי האדמו"ר כפי שכותב הרבי "אנכי כבר סייעתי הרבה בענין התכלת... ובוזה הראיתי גילוי דעת מפורש שדעתי מסכמת לקיים המצווה... ורק שאני בעצמי יש לי מונעים מבחון אשר לא אוכל לקיים המצווה" (הוא חשש מהמחלוקת וההתקפות שיתעוררו פן יפגעו בעינים אחרים שפעל בהם - צ.ד.).

הרב עקיבא יוסף שלזינגר "לב העברי" לבש התכלת.
ר' אליעזר אלינר ז"ל מסור שהיה רגיל ללכת עם תכלת רדזין בטלית קטן. הראי"ה קוק זצ"ל הורה לו להטיל תכלת רק בטלית קטן, משום שאם יטיל בטלית גדול יראה כמוציא לעז על הראשונים (שלא הטילו).

ר' איצ'לה מפונביז לבש תכלת בהצנע כמו שהעידו תלמידיו שלמדו אצלו.
המהרש"ם בצוואתו "יקחו את הטלית... וקשורים בו ציציות עם תכלת ולא יפסלו הציציות".
הרב שם טוב גפן (מקובל ידוע) הטיל תכלת וכתב חיבור עליו.

² שפרושו תכלת מן הצומח ולא יהיה אלא כלבן - צ.ד.

בהמשך דבריו מביא הרב אלישיב את דברי בית הלוי - הגאון מבריסק, שחשש שאולי אסור מהנימוק "שאם הדג היה במציאות" וגם הוצאת צבעו היה ידוע בכל זמן מהזמנים, מעת שנפסקה התכלת מישראל, ובכ"ז לא לבשוהו אבותנו, הרי הוא כאילו יש לנו בקבלה ומסורת מאבותנו כי זה הדג אינו החלזון". ציטוט זה, מדברי הגאון מבריסק, מבואר יותר בנוסח דבריו, כפי שכתבם האדמו"ר מרדזין: "הגאבד"ק מבריסק מסר כל טעמו וגימוקו... לאחד ממיודעינו, שיכתוב ויאמר לנו בזה הלשון: כבוד מעלתו לא ביאר דבריו, מה זאת "מצא אחר שנשכח". אם מציאת הדג, או הוצאת צבעו. ורק אחרי אשר כמע"ל יברר זאת. היינו, היה בזה דבר הנשכח והוא מצאה. או נהיה מחוייבים לשמוע אליו וללבוש³ אכן אם נאמר⁴, כי הדג היה במציאות וגם הוצאת צבעו היה ידוע, בכל זמן מן הזמנים שעברו עלינו, מעת שפסקה התכלת מישראל, ועם כל זה לא לבשוהו אבותנו ואבות אבותנו, הרי הוא כאילו יש לנו בקבלה ומסורה מאבותנו כי זה הדג וצבעו איננו החלזון והתכלת. אף שהוא בכל הסימנים שסימנו בו חז"ל. כי אפילו נרבה כחול ראיות, לא יועילו נגד הקבלה והמסורת. ורק אחרי אשר יברר לנו כי דג זה, או מלאכת צבעו נפסק ונשכח מציאתו, או ידיעתו, בשום זמן מן הזמנים ונפסקה בזה הקבלה, אז יהיה לנו דבר ההלכה לראיה. ועד כאן דבריו שיחיה" (הקדמה לעין התכלת ע' י"ג).

כנראה שלא היתה אז בידי האדמו"ר מרדזין תשובה מוכחת לשאלה זו, והגרי"ב סולוביץ'ק נשאר בהתנגדותו לחידוש התכלת. אכן שונה הוא המצב לגבי תכלת חלזון הארגמן שנתחדשה בזמננו. כמו שיתבאר בהמשך מאמרנו.⁶

2. שיטת הפוסקים ציצית בלבן ללא תכלת

א - בימינו מצוות ציצית בלבן

דבריו של הגרי"ש אלישיב שליט"א מסתמכים כמעט לחלוטין על דברי ה"ישועות מלכו". ואכן, בדברי הגאון ר' יהושע מקוטנא אנו מוצאים את ההתייחסות הרחבה ביותר לתכלת של הרבי מרדזין. עיונו בסוגיא פותח לפנינו רקע הלכתי וגם היסטורי לפשר הפסקת התכלת בישראל.

שלש התשובות המובאות בשו"ת "ישועות מלכו" של ר' יהושע מקוטנא⁷ הן הבסיס העיקרי לדחית חידושו של הרבי מרדזין ולמניעה מלהטיל תכלת בציצית אפילו מספק.

עם זאת כתב ב"ישועות מלכו": "שאין לנו לבא בקטנות ומריבות (נגד הלובשים ציצית תכלת של רדזין) אחר שהציצית לבן כשרים גם כשהם צבועים, ולא רציתי להאריך במכתב כי לא ניתן לכתב".

³ בזמן שהופסקה הצביעה בו

⁴ הדגשה שלי - צ.ד.

⁵ לעומת זאת אם נאמר

⁶ קטע 4

⁷ בספר "ישועות מלכו"

עיקר חידושו של ה"ישועות מלכו" שלאחר חורבן בית המקדש אין מצוות העשה של ציצית כוללת בהכרח את התכלת. "רשמחם על ציצית הכנף פתיל תכלת... למען תזכרו את כל מצוותי". ומאז שבטלו בחורבן חלק מהמצוות גם מצוות התכלת לא מוכרחת להתקיים כדי לקיים מצוות ציצית.

חידושו זה מסתמך על דברי האר"י ומחזק את דברי האר"י הקדוש שכתב, "שאיך תכלת אלא בזמן שבית המקדש קיים".

ואף שמצאנו שגם בזמן המשנה ואחריה בכל תקופת התלמוד הטילו תכלת בציצית. שהרי בימי אביי ורבא לבשו תכלת וצבעו בתכלת. ועד ימי רבינא בסוף התלמוד קוימה מצוות התכלת. מסביר רבי יהושע מקוטנא שכל עוד שלא הוכרעה ההלכה שאין התכלת מעכבת את הלבן "לכן מסרו נפשם לקיים גם מצוות תכלת כי בלעדיה גם הלבן אינו מוציל" "הוצרכו לסכך עצמם" לתכלת כדי שלא לבטל מצוות ציצית לגמרי שנא' בו לדורותם. אמנם בדורות אחרונים שהוקבע להלכה דתכלת ולבן אין מעכבין זא"ז. סמכו (שלא לעשות) כיון שיש סכנה בתכלת. ע"כ לא קיימו אלא לבן בלבד. "וכן הורו לכל ישראל".

ב - הסכנות שהביאו להפסקת התכלת

רבי יהושע מקוטנא אינו מבאר בתשובתו לאיזה סכנות נכנסו בזמן המשנה והתלמוד כדי להשיג את התכלת.

דברי ה"ספרי" שנועמד עליהם בהמשך מרמזים על אותם סכנות שגרמו לגניזת התכלת עד לעתיד לבא.

אפשר לשער שלושה גורמי סיכון:

1. מתקופת רבינא ואילך נאסר ע"י הקיסרות לצבוע בצבעי הפורפור באופן פרטי. צבעי הפורפור הם צבעי חלזון האגרמון שממנו צובעים היום את התכלת החדשה. כל הצביעה רוכזה רק במצבעות של הקיסרות והסכנה היתה מהפרת דבר השלטונות.
2. קודם לגזרה של הקיסרות בשנת 383 לספירתם, היה קשה מאד להשיג את החלזון, כדברי הספרי. הסכנה היתה כנראה בגלל המאבק הכספי על השגת חלזונות הארגמון לצורך צביעת הבדים. מחיר נזול החלזון בימיו של הורדוס המלך ואוגוסטוס קיסר יקר היה יותר ממחיר הזהב, ועל קילו גיזת צמר צבועה שילמו פי 40 ממחיר גיזה לבנה. כ- \$ 200 שולמו עבור ק"ג צבוע ובמושגי הימים ההם, ימי המשנה, היה זה מחיר עתק. המאבק על החלזון דרש סיכון ומסירות נפש.
3. אם שמים לב לדרך מציאת החלזון בים, הוצאתו כרוכה בסיכון. את החלזון יש צורך להוציא מהים. רק תקופה מוגבלת הוא שט כדג למצא טרף וזה דווקא בימי החורף שהים סוער וקשה לאספו ברשתות דייגים. בקיץ הוא מתחפר בקרקע הים וצריך מאמץ מיוחד למוצאו. על ההתחפרות אנו לומדים לא רק מדברי החוקרים. תיאור זהה אנו מוצאים בדברי הרמ"ע מפאנו (צבאות ה' ח"ב) הכותב - "החלזון נערץ ותקוע בקרקע הים כאילנות". גם במדרש תלפיות תיאור דומה - "לחלזון צורת אדם ועולה מן הארץ כעץ".

במהרש"ל כתב שהחלזון בזמן המקדש היה עולה להרים (ליבשה) וכן כתב הרדב"ז שבנחלת זבולון היה עולה ליבשה ואחר שגלו ישראל מן הארץ לא היה עולה.

החיפוש אחרי החלזון היה איפה קשה ביותר. המקום שבו נשאר, היה בים. והיה צריך לצלול ולמוצאו בקרקעית הים כשהקונכיה שלו שקועה בחול. לכן התכלת לא היתה מצויה גם בזמן ר' יוסי כפי שמתואר בדברי ה"ספרי".

3. הארגמון - הוא התכלת

א - דברי הספרי מחזקים את הלוששים תכלת הארגמון

דברי ה"ספרי" כתובים בדרך אגדה ובלשון סתור הטומנת משמעות פנימית לדברים. "ישפוני טמוני חול", א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בין כזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתי לשלום, אמרתי לו פרנסתך במה? אמר לי מחלזון. אמרתי לו מי מצורי? אמר לי: השמים⁸, מקום יש⁹ שמוטל בין הרים וסממיות מכישות אותו ומת, ונימק במקומו. אמרתי, ניכר שהוא גנוז לצדיקים לעוה"ב¹⁰."

כמה עובדות היסטוריות נלמד מלשון הספרי:

- א. בימי ר' יוסי בתקופת המשנה לא היה החלזון מצוי, עם זאת נמצאו סוחרים בודדים שעסקו והתפרנסו מן החלזון.
- ב. האזור שבו נפגש ר' יוסי עם הזקן היה באזור של נחלת זבולון, בין כזיב לצור. באזור זה אנו מוצאים עד היום מיצבעות פורפור שצבעו בהן מחלזון הארגמון (נמצאו כמליון קונכיות בצור וכמות גדולה בתל עכו).¹¹
- ג. מה שגרם לחלזון שלא יהיה מצוי זו העובדה שהוא נמצא במקום נסתור, "בין הרים", וקשה להגיע לשם ושם החלזון נימק במקומו. דברים אלו מרמזים על כך שהחלזון טמון בקרקע "ונימק במקומו" ואי אפשר למוצאו כשהוא בתנועה, בים או ביבשה. דברים אלו מתחברים לידיעותינו על הארגמון, שבתקופת הקיץ הוא טומן עצמו בקרקע ואין למוצאו במצב של תנועה. הנעלם שבתאור אשר מעורר אותנו לחפש משמעות עמוקה יותר הן הסממיות שממיתות את החלזון¹². מהי משמעות הסממית בלשון חכמים?

⁸ לשון שבועה - צ.ד.

⁹ בים

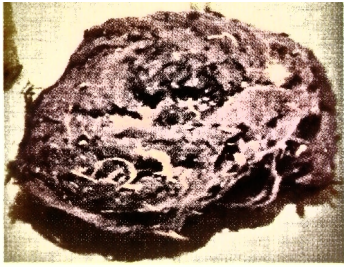
¹⁰ ובגירסא אחרת - לעתיד לבא

¹¹ בתל עכו מצא פרופ' דותן לפני חמש עשרה שנים ממצאים מתקופת האבות. בחפירות התל נמצאו קונכיות רבות של הארגמון מהם צבעו פורפור בנחלת זבולון. בין היתר נמצאו שם כדי חרס מפויחים מבחוץ ששמשו כנראה לבישול הצבע ובתוכם צבע תכלת, בדיקה מדעית מוכיחה שכלי החרס מכילים את צבע חלזון הארגמון שהפך לתכלת. בעין בוקק ליד ים המלח, נמצאה מצבעה ופיסות בד שצבעו בה פורפור מחלזון הארגמון. בדברי הרמב"ם מוזכר שהחלזון מצוי בים המלח, והתקשו בזה שהרי בים המלח לא יכולה לחיות בריה. (בתרגום הרב קאפ"ח בים המלח) [הים התיכון]. מציאת המצבעה מלפני כאלף ארבע מאות שנים, מעלה השערה שמצאו דרך להברית מעינה הבולשת של הקיסרות הביזנטית את הקונכיות לאיזור נחל ליד ים המלח ומשם הפיצו תכלת, שעליה ידע הרמב"ם.

מיצבעות הפורפור, הוא חלזון הארגמון, נמצאות בחפירות רבות בנחלת זבולון מצור ועד עד דור שמדרום לחיפה.

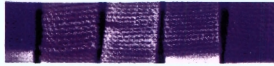
בנמלי הארץ נמצאו כדים מלאי חלזונות ארגמון שנפלו מאוניות שהפליגו מהארץ לחו"ל.

¹² או, לפי גירסא אחרת, את הבאים לחפש אחריו

צמר צבוע
במערות בר-כוכבא - תכלת אינדיג
(קלא אילן)?

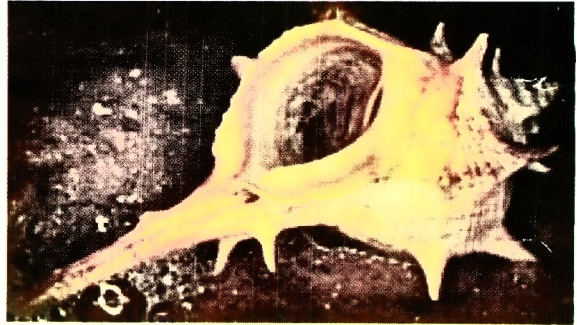
first dyeing
ארגמן

ארגמן
קונכיות בגופם גוון תכלת
נוזל שלהם שקוף

חילזון של רדזיין - נוזל שלו שחור אין נרתיק

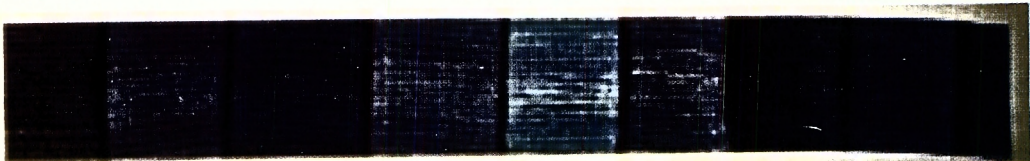

חילזון הארגמן - כשהוא תקוע בחול דומה לעץ
נרתיקו גדל עימו (פסיקתא ד"כ יא')

תכלת - דומה לים גווני הים

גדילים בצבע הארגמן - כגווני הים

* הכתוביות לאימות תכלת הארגמן במקורות
* הדפס התמונות מספר התכלת

את זאת נוכל ללמוד ממסכת שבת דף עז: "אימת סממית על העקרב" - ופרש"י שנכנס (הסממית) לאזנו של העקרב (ופוגעת בו). ובערוך פירש שסממית זו לטאה¹³ או עכביש.

מדברי "הערוך" שם למדנו שהיה זה שרץ שטחנו אותו לרפוי עקיצות עקרב. נוכל לשער ששמה של לטאה זו "סממיתא" מלשון סם ששימשה לרפואה. ולפי הגמרא בשבת "אימת סממית על העקרב" שהסם שלה פוגע בעקרב ובזה היא סם רפואה לבני אדם שניצלים מעקיצתו. כזו היא משמעות הסממית במדרש ה"ספרי" שלפנינו. הסממית הנה סמל לשמירה והצלה ממזיקים. והיא זו שפוגעת בחילזון או במי שבא לחפש אחריו, כדי לשמור את החילזון לעתיד לבוא. מקובל היום שהסממית זו לטאה זעירה המצויה בבתיים, אינה משמיעה קול והיא נחפזת על הקירות ומביטה מלמעלה על הנעשה בבית. בספר משלי נכתב "סממית בידיים תחפש והיא בהיכלי מלך". סממית בלשון המקרא וגם בלשון חכמים, וכך בספרי היא שומרת האוצר היקר, והיא זו שמחביאה בימי המשנה את התכלת בקרקע עד שהחילזון נמק במקומו ונשמר לעתיד לבוא.

ב - שיטת רש"י - דוחה שיטת רדזין ותומכת בחלזון הארגמון :

כתב "ישועות מלכו" בסימן ג'

"גם מלאכת הצביעה לא נתברר לנו בבירור גמור כי במסכת מנחות דף מב' ע"ב בתוס' ד"ה ו"סממנים" מבואר כי לדעת רש"י היורה שנותנים לתוכה דם החילזון לצבוע לא היו רשאים לערב סממנים אחרים כ"א דם חלזון לבד. ומה שמבואר בש"ס (אמר ליה אביי לרב שמואל בר רב יהודה, הא תכילתא היכי צבעיתו לה אמר ליה) מייחנן דם חלזון וסממנים (ורמינן לה ביורה [ומרתחין ליה]) - זה הוא שהצמר נותנים לכתחילה עם סממנים, כדי שתהא נקיה שתקבל הצבע. אבל היורה שנותנים לתוכה דם החלזון לא היו רשאים לתת לתוכה שום דבר, רק דם חלזון וצמר. אבל לדעת הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהל' ציצית אינו כן, אלא כפשט לשון הש"ס דביורה שנותנים החלזון נותנים הסממנים ג"כ, ומי יכריע בזה"ז" עד כאן לשון ה"ישועות מלכו".

התוספות מקשה על הגמרא שמפשוטה משמע שהצביעה היא בתכלת שבושלה עם סממנים - היאך מערב שום דבר בהדי תכלת - ותירץ ושמא עם הסממנים נקרא תכלת. התוספות מחדש שזה מה שציוותה התורה - לעשות תכלת כדרך שעושים הצובעים, ותהליך צביעת התכלת נעשה בעיבוד נוזל החלזון ביורה רותחת שיש בה סממנים. לדעתו של תוספות רש"י חולק על זה, שכתב רש"י "סממנים לשרות בהם כדרך הצובעין ששורין אותו בצרף". משמעו שאין לערב סממנים ביורה שמכניס בה את התכלת, אלא לשרות בסממנים את הפתיל לפני טבילתו ביורה של תכלת. דברי "הישועות מלכו" שהצריך נועד רק לנקות את הצמר, אינם מפורשים ברש"י¹⁴. הישועות מלכו רמז בזה שיש לשיטת רש"י השלכה על זיהוי החלזון. בשיטת רדזין נוזל "החלזון" שחור ואי אפשר להופכו לתכלת בלי עיבוד הנוזל הזה בסממנים. ולכן ברור שלדעת רש"י אין זה

¹³ כמו בתרגום ירושלמי - "והלטהא" סממיתא

¹⁴ אף כי גם היום בתהליך הצביעה שמים חומר הלבנת הצמר

חלזון התכלת, ומפני זה (לפי דעתי) קבע הישועות מלכו שאין לקבל שיטת רדזין שאפשר לקיימה רק לפי שיטת העיבוד של הרמב"ם ועל זה כתב "ומי יכריע בזה'ז".

לעומת זה בנוזל הארגמון אפשר לצבוע תכלת בלי לבשלה עם סממנים¹⁵. לפי שיטת רש"י משרים את הפתיל או הגיזה בסממנים הידועים לנו גם היום וטובלים אותה ברתחת היורה לרגע והם נצבעים תכלת, אלא שהצבע לא יוצא כ"כ נאה - כך שמעתי מצובעי התכלת בכפר אדומים.

לעניות דעתי לזה התכוון הישועות מלכו במה שכתב מחלוקת רש"י ורמב"ם וסיכם "ומי יכריע בזה'ז". ולא כפי שהביאו את דבריו חכמי דורנו ופירשו שאין בנו כח להכריע הלכות. הרי זוהי מלאכתם של הפוסקים להכריע. ובמיוחד בענין כזה שאפשר לקיים שניהם, שאדם הרוצה להחמיר על עצמו יעשה לעצמו שני פתילי תכלת אחד לפי רש"י ואחד לפי רמב"ם, ויהיה בידו ממה נפשך ציצית עם תכלת כשרה. גם ראיתי שהכריע בזה האגרות משה כשיטת רמב"ם ותוס'. אלא שעיקר דברי הישועות מלכו כווננו נגד הדג של רדזין שאי אפשר לעשותו לפי שיטת רש"י. לכן כתב "הישועות מלכו" בהמשך "גם פשט לשון הספרי וגם לשון רש"י במנחות דף מ"ב משמע שאין זה חלזון המוכשר לתכלת ודברי הרב שיחיה אינם אלא השערה בעלמא, ע"כ אי אפשר לטמון ולסייע את מלאכתו".

הגאון הרב אלישיב גם מצטט את ר' יהושע מקוטנא בזה, ונראה שגם הוא סמך עצמו על עיקר הדחיה של "הישועות מלכו" שדברי הרבי מרדזין לא מתאימים לסוגיות. מדברים אלה מתברר שלדעת ר' יהושע מקוטנא הארגמון עונה על דרישות הסוגיות. ואפילו למי שסבור שאין עדין הוכחה וודאית שזה החלזון, יש לחוש לחומרא של מצוות עשה ללכת עם ציצית תכלת לפי אחת משיטות הראשונים.

"הישועות מלכו" מסיק "מפשט לשון הספרי שאין זה חלזון התכלת", וכוונתו שמהספרי ברור שהחלזון אינו מצוי ואילו דג של רדזין מצוי באיטליה ובחופים אחרים, בספרי נזכר שהוא דג יקר שהעשיר את שבת זבולון. ואין מתעשרים מהדג של רדזין. בספרי נזכר שהחלזון נמק במקומו (טמון בחול). כל הנקודות האלו מתקיימים רק בארגמון. ר' אסף שטיין המקדיש זמן רב לזיכוי הרבים בצביעת תכלת הארגמון בכפר אדומים. מסר לי שהם צובעים ע"פ דברי הרמב"ם וכי ד"ר אורן רוזן מומחה לחימיה יודע לספר כי יש מסורת במשפחתם מלפני 200 שנה לצביעת התכלת מן הארגמון לפי שיטת רש"י וגם מצויה טלית ישנה ברשותם צבועה תכלת. והוסיף מר שטיין שעד היום לא הראה להם אותה.

¹⁵ בעשרים השנים האחרונות נוספו גלויים חדשים בארץ, המרחיבים ומחזקים את בטחוננו שאכן הארגמון הוא חלזון התכלת. גילוי מערות בר כוכבא במדבר יהודה המציא לפנינו מימי ר' עקיבא גיזות צמר צבועות ופתילים לידם. בדיקה חימית לא הצליחה לוודא אם אמנם צבועים הם בחלזון התכלת, או שצבועים הם בקלא אילן (הוא האינדיגו כפי שמבואר בערוך). עצם הדמיון של ההרכב החימי הוא מפליא, ויותר ממנו מפתיעה העובדה שמראה האינדיגו דומה למראה צבע ארגמני היוצא מן הארגמון. צבע הגיזות אינו כחול אלא סגול-ארגמן וזהו לדעת החוקרים הצבע היותר מצוי בקלא אילן, זה מחזק את ההשערה שאכן לפנינו חלזון התכלת, שבלי השהיתו בשמש צבעו נשאר ארגמן. סוגיות הש"ס קובעות שלפי המראה אי אפשר להבחין בין קלא אילן לתכלת, גיזות הצמר של בר כוכבא מוכיחות זאת.

4. סיכום**א - הגאון ר' יהושע מקוטנא - לו היה תכלת בידנו - עדיף עם תכלת**

שפתי רבי יהושע מקוטנא ברור מללו שלא אסרו חכמים את התכלת בדור מן הדורות. ואף הוא כותב שאם תמצא תכלת שאין בה ספק וגם נדע איך לצבוע בו, גם הוא ילך בה. "לו היה בידנו התכלת האמיתית לא היה זה"¹⁶ מונע להטיל אותם כמו שאמר.

אין ה"ישועות מלכו" מעלה בכל תשובתי צד של איסור ללכת בתכלת מפני הגזרה לגנוז.¹⁷ הגניזה רק אסרה להסתכן עבור המצווה. ולענין חידושו של הרבי מרדזין הגניזה מלמדת אותנו שלא נכנס לספקות (לפי דעתו של רבי יהושע מקוטנא דברי הרבי מרדזין הם "השערה בעלמא") שכן כבר הורו לכל ישראל להתייחס אל התכלת שלאחר חורבן ביהמ"ק שלא כחלק הכרחי ממצוות עשה של ציצית. למרות כל האמור רבי יהושע מקוטנא רואה בגילוי התכלת של הרבי מרדזין רמז להתנוצצות אור הגאולה, שככל שגאולתנו קרבה כן מתחילה גם התכלת לשוב אלינו. כמה הולם לזה שגם רבה הראשי של א"י הגר"יא הרצוג זצ"ל התמסר במחקרו למצא את החלזון. ואמנם נטה במחקרו לזהות את חלזון ה"ארגמון" כחלזון התכלת. מה שעיקבו מלהחליט זאת היה הצבע, שגוונו לא היה כעין התכלת. עד שבא מחקר של פרופ' אלסנר וגילה שאם משאירים את נוזל הארגמון בשמש הוא מתהפך לתכלת.¹⁸

ב - הגר"ב סולוביציק יחייב הטלת תכלת הארגמון

המחקר ההיסטורי יכול להשיב לשאלתו של הגר"ב סולוביציק זצ"ל. החלזון שבידנו הוא החלזון שצבעו בו תכלת בנחלת זבולון, עד סוף תקופת האמוראים, אז הופסקה הצביעה בגזרת השלטון הביזנטי למשך תקופה של אלף שנים. על ידי גזירה זו נפסקה המסורת ונשכחה הידיעה באיזה חלזון צבעו וכיצד.

בש"ת "ישועות מלכו" כתב שנפסקה התכלת בימי רבינא. כיום אנו יודעים למה, שהרי אז גזר השלטון הביזנטי שלא יצבעו מהחלזונות, הידועים לנו היום כחלזונות שצבעו מהם את הארגמן והתכלת. גזרה זו היתה בשנת 380 לספירתם ולפי בדיקתי זה בדיוק תואם לשנותיו של רבינא. הגזירה הותירה את צביעת התכלת והארגמן בידי המצבעות של הקיסרות בלבד. גזירה זו נמשכה משנת 380 עד 1400 לספירתם, אז נפלה הקיסרות. הוה אומר שלא יכלו היהודים בגזרת המלכות לצבוע בעצמם, וכל המלאכה נשכחה כי אסור היה לבצעה במצבעות יהודיות. ולא נשמרו כל כללי ההלכה שמחייבת "לשמה". וטיפול מיוחד בנוזל התכלת ובצמר הנצבע.

¹⁶ החידוש שלו שכתבנו קודם שבימינו ציצית כלבן - צ.ד.

¹⁷ שנרמזה לדעתו בלשון ה"ספרי" בפרשת ברכה

¹⁸ ועצם העניין שמתחילה יש תערובת אדום (בנוזל הארגמון) ואח"כ מתהפך לתכלת גמור רמוז בזוהר תרומה (סולם תכט) "תכלת דא יומא תניינא אצטבע בב' גוונים סומק ואוכס, ותכלת סומק איהו דיליה מיומא תנינא ממש, כעין גיינא אשא. ודא איהו א-לקים... תכלתא נפיק מגו ההוא גוון סומק, וכד נחית לתתא אתרחק, גוון סומק, ועאל גו ההוא אתר דאיהו ימא אצטבע גוון תכלא". (מתוך קונטרס חוט תכלת - מאת יצחק ברנד)

נאמר מעתה, דברי הגרי"ב "שזה הדג אינו החלזון" כוונתו לדג שדיבר בו הרב מרדזין, שמצא את הדג שלו באיטליה, ולא יכול היה להוכיח אם היתה או לא היתה כנגדו גזרה. אבל החלזון שנמצא בנחלת זבולון ידוע וברור שכנגדו היתה גזירה. לכן יש לומר לפי דעתו של הגרי"ב שחובה להטיל בימינו תכלת בציצית.¹⁹ ("נהיה מחויבים לשמוע... וללבשו", לשון הגרי"ב).

ג - לדעת הארי - התכלת תחזור בזמן הגאולה

רבי יהושע מקוטנא מזכיר בתשובתו את דברי הארי"ב במדרשו שאין תכלת אלא בזמן בית-המקדש. דברי הארי"ב מורחבים יותר בקונטרס שארית יוסף²⁰: "והאידנא אין נוהגת מצוות תכלת. שבזמן הזה אחר החורבן אין בנו כח להטיל תכלת, כי אין אנו משיגים". דברי הארי"ב הוסברו בדברי ר' שמשון מאוסטרפולי שהובאו שם - "לאחר החורבן נגזר אור החכמה ואין לנו אלא לבן שהוא מבינה. והתכלת שהוא מחכמה אין לנו, זה ימשך עד שנת ת"ר לאלף השישי... כי בשנת ת"ר לאלף השישי יתחיל אור החכמה להאיר... וה' יכפר בעדי שגילתי זה".

התכלת תשוב ותתגלה באותו דור שאור החכמה, חכמת התורה והחכמה הפנימית ועמהם החכמה הכללית ישתלבו לאור אחד. אשרי הדור שהולכת ומתגלה בו התכלת המעידה כי אור החכמה הולך ומאיר בו.

כמה נפלא איפה שככל שאור הגאולה מתבסס כן גם מתקרבים אנו אל התכלת.

אל קיום המצווה מצטרפים במיוחד כל המכירים באורה של הגאולה באור התורה הגואלת והנגאלת לעיננו. השמחים בקיבוץ גלויות בהסרת שיעבוד מלכויות, ובהרחבת הדעת בתורה ובחכמה. חסדי ה' מאפשרים לנו לראות את התכלת חוזרת ומופיעה היום בכנפי בני הנעורים.

¹⁹ דברים מפי מרנן ר' שלמה זלמן אוירבר זצ"ל ויבדל"א ר' אברהם א. א. כהנא שפירא שליט"א

א. באחד הימים לקחנו את כל אשר כתבנו בנושא את החלזונות השונים ואת מוצרי הצבע שהופקו מהם ועלינו לפוסק הגדול מן הגרש"ז אויערבך על מנת לבקשו להנחותינו מה לעשות. ראשית, שטחנו בפניו את דבר מעשינו בספר ואת דברינו הנ"ל ושאלנו האם יש עוד משהו שעלינו לאסוף ולחקור על מנת שיוכלו לפסוק בנושא התכלת. משנענינו שנראה שהכל ערוך ומוכן שאלנו את כבוד הרב - "אז מה מעכבו"? הרב נעץ בנו מבט אבהי כאב המסתכל על בנו הצעיר ואמר - "צריך להיות יותר צעירים". משהמשכתי לתמוה על תשובתו אמר, "הרי הינך עוסק בנושא כל כך חשוב ומכיר אתה את הפסקים ואת הדיונים ההלכתיים הרבים ואת מלחמתה של תורה בעקבותם. גם נושא זה מלבד התשובה ההלכתית צריך את הכח לעמוד איתן בקבלת הכרעתו". (הרב מנחם בורשטיין)

ב. שאלתי ממרן הרב הראשי הרב אה"כ שפירא לפני חנוכה תש"ס אם יש להטיל תכלת בציצית, וענה לי מי שמטיל תכלת אינו עובר עבירה, וגם מי שאינו מטיל לא עובר עבירה כי התכלת אינו מעכב את הלבן, אלא שגדולי הדור אינם לובשים תכלת כי אינם רוצים לחדש הלכה נגד הראשונים שלא לבשו, ובפרט דבר כזה שיש בו מחלוקות ואינם רוצים להתקוטט על חינם כי יפריע להם לפסוק לכלל-ישראל בנושאים אחרים. (ראה הערה מספר 1 דברי ר' יצחק אלחנן זצ"ל)

גדולי הדור מחכים שיהיה התכלת נפוץ בציבור מעצמו, ואז לא יצטרכו להתקוטט עליו כי כולם ילבשוהו.

ואמר לי שלכלל-ישראל יש כח של פסיקה יותר ממאה רבנים ואפי' יותר מאלף רבנים, והרבנים מחכים שכלל-ישראל יפסוק בזה, אבל וודאי מי שלובש תכלת אינו עובר עבירה. (עידו רוט)

²⁰ הובא בילקוט יוסף ח"א עמ' קע"ב